

ŞİİRİ OKUMAK: YAPIDAN ANLAMA, ANLAM DAN BAĞLAMA

IBDP Türkçe A • Paper 1 ve Paper 2 için şiir analizi ders föyü

TEMEL İLKE

Şiir analizinde amaç “şiir ne anlatıyor?” sorusuna tek başına cevap vermek değildir. Asıl soru şudur: Şair, anlamı hangi yapısal ve dilsel seçimlerle kuruyor; bu seçimler okurun yorumunu nasıl yönlendiriyor?

Bu föyün sonunda...

- Daha önce görmediğiniz bir şiire Paper 1 mantığıyla sistemli biçimde yaklaşabileceksiniz.
- Yapısal özellikleri yalnızca adlandırmak yerine bunların işlevini ve anlam üretimine katkısını açıklayabileceksiniz.
- Tema, şiir kişisi, çatışma, imge ve ton gibi anlamsal unsurları kanıtlarla ilişkilendirebileceksiniz.
- Aynı şiiri Paper 2 bağlamında şairin poetikası, dönem ve kültürel bağlamla genişletebileceksiniz.
- Furuğ Ferruhzad şiirlerini bağlama indirgemen; metin, biçim ve bağlam arasında dengeli bir yorum kurabileceksiniz.

İki farklı okuma modu

PAPER 1: “Bu şiir burada ne yapıyor?”	PAPER 2: “Bu şiir eserin/şairin dünyasında ne yapıyor?”
Metne öncelik ver. Ön bilgiye yaslanma.	Metni; şair, eser bütünü, dönem ve başka metinlerle ilişkilendir.
Yapı → etki → anlam zincirini kur.	Yapı + anlam + bağlam → yorum zincirini kur.
Her yorum doğrudan metinsel kanıta dayanmalı.	Bağlam, metinsel kanıtı açıklamalı; onun yerine geçmemeli.
“Ne var?” değil, “Neden böyle kurulmuş?” diye sor.	“Bu tercih Furuğ’un şiir dünyasında nasıl bir örüntüye dönüşüyor?” diye sor.

Altın formül

TEKNİK / YAPISAL SEÇİM → OKURDA / ŞİİRDE ETKİ → ANLAMSAL SONUÇ → (P2’de)
BAĞLAMSAL GENİŞLETME

BÖLÜM I — PAPER 1: BİLİNMEYEN ŞİİRİ OKUMAK

Bu bölümde şiir, şairi hakkında hiçbir şey bilmiyormuşsunuz gibi okunur. Amaç, metnin kendi iç düzenini çözmek ve bu düzenin anlamı nasıl ürettiğini göstermektir.

1. Üç okumalı yöntem

Okuma	Odak	Kendime soracağım soru
1. Okuma — Bütünlük	Konuşan kişi, durum, ilk ton, temel gerilim	“Bu şiirde kim, kime, hangi ruh hâliyle konuşuyor?”
2. Okuma — Yapı	Dize/kıta düzeni, tekrar, ritim, kırılma, sözdizimi, imgeler	“Şiir nerede ve nasıl yön değiştiriyor?”
3. Okuma — Yorum	Tema, alt anlam, çelişki, başlık, son bölüm	“Bu yapısal tercihler neyi görünür kılıyor?”

2. Yapısal analiz: “Şiir nasıl kurulmuş?”

Yapısal analiz, yalnızca biçim özelliklerini bulmak değildir. Her bulguyu işleviyle birlikte düşünün.

Bakılacak unsur	Neyi fark etmeliyim?	Analize dönüştüren soru
Başlık	Anahtar sözcük, çağrışım, ironi, sonradan değişen anlam	Başlık şiiri okumadan önce ve okuduktan sonra aynı şeyi mi söylüyor?
Kıta / bölüm düzeni	Bölünme, simetri, kırılma, ilerleme	Bölümler düşünce veya duygudaki değişimi nasıl görünür kılıyor?
Dize uzunluğu / enjambman	Kısa-uzun dizeler, cümleyi sonraki dizeye taşıma	Akış hızlanıyor mu, kesiliyor mu, vurgu nerede oluşuyor?
Sözdizimi	Eksiltili, devrik, uzun, parçalı cümleler	Zihinsel/duygusal durum sözdizimine nasıl yansıyor?
Noktalama / boşluk	Durak, kesinti, sessizlik, nefes	Okuma ritmi ve anlamın kesinliği/belirsizliği nasıl etkileniyor?
Tekrar / paralellik	Sözcük, yapı, ses tekrarları	Tekrar neyi sabitliyor, yoğunlaştırıyor veya sorgulatıyor?
Ses / ritim	Aliterasyon, asonans, iç ritim, yavaşlama-hızlanma	Ses örgüsü şiirin duygusal atmosferini nasıl kuruyor?
Bakış / hitap	Ben-sen-biz, zamir değişimleri, hitap biçimi	İlişki, mesafe ve güç dengesi nasıl kuruluyor?
İmge örgüsü	Doğa, beden, ev, gece, pencere, mevsim vb. kümeler	Tek tek imgeler birleşince hangi düşünce alanını oluşturuyor?
Karşıtlık / dönüş	Işık-karanlık, içerisi-dışarı, geçmiş-şimdi vb.	Şiirin temel gerilimi hangi karşıtlık üzerinden kuruluyor?

Yanlış yaklaşım

“Şiirde tekrar vardır.” → yalnızca tespit.

Daha iyi: “Tekrarlanan ‘...’ sözcüğü, konuşanın aynı düşünce çevresinde sıkıştığını hissettirir; böylece şiirin ... temasını biçimsel olarak da görünür kılar.”

3. Anlamsal analiz: “Şiir neyin etrafında düşünmektedir?”

Anlam alanı	Sorular
Şiir kişisi / özne	Kim konuşuyor? Kendini nasıl tanımlıyor? Güvenilir mi? Değişiyor mu?
Muhatap	Kime sesleniliyor? Gerçek bir kişi mi, “sen” mi, toplum mu, benliğin başka bir parçası mı?
Merkezî gerilim	Özgürlük/sınır, aşk/kayıp, yaşam/ölüm, ben/toplum, içerisi/dışarısı gibi hangi çatışma şiiri taşıyor?
Tema	Şiir yalnızca hangi “konudan” söz etmiyor; o konu hakkında ne söylüyor?
Duygusal hareket	Başlangıçtaki ton ile sondaki ton aynı mı? Nerede kırılıyor?
İmge ve sembol	Bir nesne yalnızca nesne mi, yoksa daha geniş bir düşünce alanına mı açılıyor?
Zaman / mekân	Geçmiş-şimdi-gelecek ilişkisi nedir? Mekân psikolojik bir işleve sahip mi?
Belirsizlik / çok anlamlılık	Şiir nerede kesin bir cevap vermiyor? Bu belirsizlik neden değerli olabilir?
Başlık-son ilişkisi	Son bölüm başlığın anlamını dönüştürüyor mu?

4. Paper 1 paragrafının iskeleti**Dört adım**

- 1) YORUM: Şiirin bu bölümünde ne savunuyorum?
- 2) KANIT: Hangi kelime, dize veya yapısal seçim bunu gösteriyor?
- 3) ÇÖZÜMLEME: Bu seçim nasıl işliyor; okurda ne oluşturuyor?
- 4) BAĞLANTI: Bu etki şiirin ana gerilimine/temasına nasıl bağlanıyor?

Cümle kalıbı (ezberlemek için değil, düşünceyi düzenlemek için):

“Şair, _____ tekniğini / yapısal tercihini kullanarak _____ etkisi yaratır. Bu etki, şiir kişinin _____ durumunu görünür kılar ve şiirin _____ meselesini derinleştirir.”

Benim denemem

5. Mini uygulama — “Pencere”

Aşağıdaki şiir bu föy için hazırlanmış özgün bir alıştırma metnidir. Şair hakkında hiçbir bilgi verilmediğini varsayın.

PENCERE

Akşam, camın üstünde ince bir iz bırakıyor.
İçeride saat, aynı dakikayı çoğaltıyor.
Bir kuş geçiyor; adını bilmiyorum,
yalnız gölgesi odama düşüyor.

Perdeyi aralıyorum — sokak yerinde.
Ben yerimde miyim, bilmiyorum.
Masanın üstünde soğuyan bir fincan,
kapının ardında söylenmemiş bir cümle.

Gece büyüyor.
Pencere küçülüyor.
Ben, dışarıyı değil, kendimi seyrediyorum.

A. İlk okuma notları

Şiir kişisi	İlk ton	Merkezî gerilim	Dönüş / kırılma noktası

B. Yapısal kanıt avı

Metinsel ayrıntı	Teknik / yapı	Etkisi	Anlama katkısı

C. Bir cümlede yorum tezi

Bu şiirde şair, _____ yoluyla
_____ düşüncesini/gerilimini görünür kılar.

6. Paper 1 için hızlı kontrol listesi

- ☐ Şiirin “konusunu” değil, yorumlanabilir bir düşünceyi/gerilimi ifade ettim.
- ☐ En az iki farklı yapısal/dilsel tercihi birbirine bağladım.
- ☐ Teknik terim kullandıysam onun işlevini açıkladım.
- ☐ Kanıtı alıntılarla yetinmedim; kelime düzeyine indim.
- ☐ Şiirin başı ile sonu arasındaki değişimi fark ettim.
- ☐ Tonun nasıl üretildiğini gösterdim.
- ☐ Başlığı yorumun parçası yaptım.
- ☐ “Şair bunu okuyucuya hissettirmek için...” gibi genel ifadeler yerine somut mekanizmayı açıkladım.
- ☐ Yorumum metinden kanıtlanabilir ama tek bir “doğru cevaba” indirgenmiyor.

Paper 1’de özellikle kaçının

- Şairin hayatını bilmeden biyografik niyet atfetmekten
- Her imgeye tek ve kesin sembolik anlam vermekten
- “Bu dize çok etkileyicidir” gibi kanıtsız değerlendirmelerden
- Teknik terimleri listeleyip işlevlerini açıklamamaktan
- Temayı tek kelimeyle (“aşk”, “özgürlük”) bırakmaktan

7. Kendi şiiriniz için analiz matrisi

BULGU	KANIT	NASIL İŞLİYOR?	NE ANLAMA GELİYOR?
Yapısal tercih			
Yapısal tercih			
Dil / imge			
Ton / ses			
Dönüş / karşıtlık			

BÖLÜM II — PAPER 2: FÜRUĞ FERRUHZAD'I BAĞLAM İÇİNDE OKUMAK

Paper 2’de yapı ve anlam analizi ortadan kalkmaz; tam tersine, daha geniş bir çerçeveye yerleştirilir. Bağlam, şiirin “yerine” konuşmaz. Metinde gördüğünüz tercihlere tarihsel, kültürel ve poetik bir derinlik kazandırır.

1. Füruğ Ferruhzad: kısa bağlam haritası

Başlık	Ders için temel bilgi
Yaşam ve üretim	Füruğ Ferruhzad (1934–1967), 20. yüzyıl İran şiirinin etkili modernist seslerinden biridir; aynı zamanda sinema alanında da üretmiştir.
Dönem	Şiirlerinin ana üretim dönemi 1950–60’lardır. Bu nedenle onu yalnızca 1979 sonrası İran üzerinden okumak anakronik olur.
Şiirsel gelişim	Erken şiirlerinde daha düzenli vezin/kafiye etkileri görülürken sonraki şiirlerinde biçim daha serbest, imge örgüsü daha yoğun ve şiirsel ses daha katmanlı hâle gelir.
Tematik alanlar	Kadın öznenin sesi, arzu, yalnızlık, özgürlük, beden, toplumsal sınırlar, aşk, yabancılaşma, ölüm, yeniden doğuş ve sanatın kalıcılığı sık karşılaşılan alanlardır.
Modern İran şiiri	Füruğ, İran şiirindeki modernleşme ve serbestleşme çizgisinin önemli isimlerindendir; Nima Yuşic sonrası modern şiir atmosferi onun biçimsel dönüşümünü anlamada önemlidir.
Kültürel dikkat	İran, Orta Doğu’nun bir parçasıdır; ancak İran edebiyatını “Arap kültürü” ile özdeşleştirmek doğru değildir. Füruğ’un şiiri Farsça edebî gelenekle ilişkilidir.

Anakronizm uyarısı

Füruğ 1967’de öldü. Dolayısıyla şiirlerini doğrudan 1979 İran Devrimi, günümüz İran yasaları veya bugünkü siyasal düzenin sonucuymuş gibi açıklamak tarihsel olarak hatalıdır. Bağlam kurarken 1950–60’ların İran’ına, modernleşme tartışmalarına, toplumsal cinsiyet normlarına ve modern Fars şiirinin dönüşümüne odaklanın.

2. Paper 2’de aynı iki başlık: YAPI + ANLAM

YAPISAL ANALİZ	ANLAMSAAL ANALİZ
Serbestleşen biçim, dize kırılması, tekrar ve ritim	Benlik, özgürlük, arzu ve toplumsal sınır gerilimleri
Gündelik dil ile şiirsel imgenin birleşmesi	Kadın öznenin konuşma hakkı ve kendini kurma çabası
Doğa, beden, ev, pencere, gece, mevsim gibi tekrar eden imge alanları	İç dünya ile dış dünya; özel alan ile toplumsal alan arasındaki gerilim

Sesin kişisel/itirafî görünürken daha geniş bir deneyime açılması	Kişisel deneyimin kuşaksal/toplumsal bir anlam kazanması
Şiirin sonlarında oluşan yön değişimleri ve açık uçluluk	Ölüm, süreklilik, yeniden doğuş ve sanatın kalıcılığı gibi varoluşsal açılımlar

3. Bağlamı analize bağlama formülü

P2 formülü

METİNSEL KANIT → YAPISAL/DİLSEL İŞLEV → TEMATİK YORUM → FÜRUĞ'UN ŞİİR DÜNYASINDAKİ YERİ → DÖNEM/KÜLTÜRLE İHTİYATLI BAĞLANTI

Örnek düşünme biçimi:

“Kapalı mekânla dış dünya arasındaki karşıtlık, şiir kişinin sıkışmışlığını yalnızca psikolojik değil mekânsal olarak da kurar. Furuğ'un şiirlerinde özel alan, kadın öznenin kendini tanımlama çabasıyla sık sık gerilimli bir ilişkiye girer. Bu nedenle mekân, bireysel deneyim ile dönemin toplumsal beklentileri arasında bir eşik işlevi görebilir.”

4. Furuğ şiirlerinde izlenebilecek motif ve soru kümeleri

Motif / alan	Yapısal olarak neye bakarım?	Anlamsal / bağlamsal sorum
Pencere / kapı / duvar	İç-dış karşıtlığı, bakış yönü, eşik imgeleri	Özne dünyaya açılıyor mu, dünyadan ayrılıyor mu? Sınır kim tarafından kuruluyor?
Gece / soğuk / mevsim	Tekrar, karanlık-ışık imge dizisi, şiirin sonundaki dönüş	Mevsim yalnız atmosfer mi; zaman, kayıp veya yenilenme fikrini de mi taşıyor?
Beden / arzu	Duyusal sözcükler, doğrudan hitap, yakın plan imgeler	Beden nasıl bir özgürlük, kırılganlık veya özneleşme alanına dönüşüyor?
Ev / oda / gündelik nesne	Gündelik ayrıntıların şiirselleştirilmesi	Özel alan güvenli mi, kısıtlayıcı mı, ikisi birden mi?
Doğa / büyüme / doğum	Organik imgeler, hareket fiilleri, döngü	Yeniden doğuş bireysel, sanatsal veya toplumsal bir dönüşüm olarak mı kuruluyor?
Ses / sessizlik	Hitap, tekrar, eksilti, duraklama	Konuşmak, susturulmak ve “ses bırakmak” arasında nasıl bir ilişki var?
Zaman / hatıra	Geçmiş-şimdi geçişleri, fiil zamanları	Özne geçmişi yeniden mi kuruyor, ondan kopuyor mu, onunla mı çatışıyor?

5. Karşılaştırmalı düşünmeye geçiş (Paper 2)

Paper 2’de “iki şiirde de özgürlük vardır” düzeyindeki benzerlik yeterli değildir. Karşılaştırma, yazarların aynı meseleyi nasıl farklı biçimlerde kurduğunu göstermelidir.

Zayıf karşılaştırma	Gelişmiş karşılaştırma
“Her iki şiirde de yalnızlık teması vardır.”	“Her iki şiir yalnızlığı işler; ancak ilk şiirde parçalı sözdizimi öznenin zihinsel çözülmesini görünür kılarken, diğesinde düzenli tekrar yalnızlığı süreklilik ve kapanma duygusuna dönüştürür.”
“İki şair de toplumdan söz eder.”	“Bir metin toplumsal baskıyı doğrudan çatışma diliyle kurarken diğeri aynı baskıyı ev/oda gibi özel alan imgeleri üzerinden dolaylılaştırır.”

Karşılaştırma matrisi

Karşılaştırma noktası	Şiir / Metin A	Şiir / Metin B	Benzerlik / farkın önemi
Şiir kişisi / ses			
Yapı / ritim			
Ana imge / motif			
Merkezî gerilim			
Bağlamla ilişki			

6. Furuğ için P2'ye hazırlık çalışma sayfası

Çalıştığınız şiirin adını yazın: _____

A. Yapısal çözümleme

Bulgu	Kanıt	İşlev / etki
Kıta-dize düzeni		
Tekrar / ritim		
Sözdizimi / noktalama		
İmge örgüsü		
Şiirdeki dönüş		

B. Anlamsal çözümleme

Soru	Notum
Şiir kişinin temel gerilimi nedir?	
Başlangıç ve son arasında ne değişiyor?	
Hangi imge alanı şiirin merkezinde?	
Tema tek kelime değil, bir cümle olarak nasıl ifade	

edilir?	
Şiirin belirsiz bıraktığı / çoğullaştırdığı alan nedir?	

C. Bağlamla genişletme

Bağlam alanı	Şiirde gerçekten kanıt var mı?	Bağlantımı bir cümleyle yazıyorum
Kadın özne / toplumsal normlar		
Modern Fars şiiri / biçimsel dönüşüm		
Birey-toplum gerilimi		
Modernleşme / şehir / gündelik hayat		
Sanat, ses, kalıcılık		

7. Paper 2 tez kurma atölyesi

Tez = konu listesi değildir

“Füruğ’un şiirlerinde aşk, yalnızlık ve özgürlük vardır.” bir tez değildir. Tez, bu alanlar arasındaki ilişkiyi ve şairin bunu hangi poetik tercihlerle kurduğunu açıklayan savunulabilir bir iddiadır.

Tez şablonu:

“Füruğ Ferruhzad, _____ ve _____ gibi yapısal/şiirsel tercihler aracılığıyla _____ ile _____ arasındaki gerilimi görünür kılar; böylece _____ meselesini yalnızca bireysel değil, _____ bir düzlemde de sorgular.”

Benim tezim

8. Bir paragrafta P1’den P2’ye geçiş

P1 düzeyi	P2’de eklenen katman
“Tekrarlanan sözcük şiir kişinin sıkışmışlık hissini yoğunlaştırır.”	“Bu sıkışmışlık, Füruğ’un kadın öznenin özel alan ve toplumsal beklentilerle ilişkisini irdeleyen şiirsel çizgisi içinde daha geniş bir anlam kazanır.”
“İç-dış karşıtlığı, öznenin dünyaya katılma arzusunu görünür kılar.”	“Bu eşik imgesi, bireysel özgürlük arzusunu dönemin kültürel sınırlarıyla ilişkilendirmeye imkân verir;

ancak yorum yine metindeki karşıtlığa dayanmalıdır.”

9. Son kontrol: P2’de bağlam dengesi

- ☐ Bağlam bilgisi, şiiri açıklıyor; şiirin yerini almıyor.
- ☐ 1979 sonrası İran’ı Furuğ’un 1950–60’lar şiirlerine doğrudan uygulamıyorum.
- ☐ “Orta Doğu’da kadınlar...” gibi aşırı genellemelerden kaçınıyorum.
- ☐ İran’ı Arap dünyasıyla özdeşleştirmiyorum; Farsça edebî geleneği ayrı düşünüyorum.
- ☐ Şairin hayatındaki bir olayı, şiirde kanıt yoksa doğrudan “şiirin anlamı” olarak sunmuyorum.
- ☐ Karşılaştırmada yalnız tema değil, biçim ve yazar tercihlerindeki farkı da tartışıyorum.

BÖLÜM III — DERS İÇİ UYGULAMA AKIŞI

80 dakikalık örnek akış

Süre	Aşama	Öğrenci eylemi
0–10 dk	P1 ilk okuma	Şiiri sessiz okur; yalnızca şiir kişisi, ton ve merkezî gerilimi işaretler.
10–25 dk	Yapı avı	İkişerli gruplar 3 yapısal tercih seçer; her biri için “etki” yazar.
25–40 dk	Anlam haritası	Tema cümlesi, imge kümesi ve şiirdeki dönüş belirlenir.
40–50 dk	P1 paragrafı	Tek bir güçlü paragraf yazılır: yorum → kanıt → çözümleme → bağlantı.
50–60 dk	P2 bağlam girişi	Furuğ, 1950–60’lar İran’ı ve modern Fars şiiri için kısa öğretmen anlatımı.
60–72 dk	Yeniden okuma	Aynı şiir bu kez bağlam matrisiyle tekrar okunur; hangi yorumların güçlendiği/yanlışlandığı tartışılır.
72–80 dk	Çıkış bileti	“P1’de gördüğüm..., P2’de bunun anlamını ... bağlamıyla genişletebilirim; çünkü metindeki ... bunu destekliyor.” cümlesi tamamlanır.

Çıkış bileti

1. Bugün şiir analizinde en çok işime yarayan soru:

2. Bir daha yalnızca “teknik adı” vermek yerine yapacağım şey:

3. Fûruğ'u Paper 2'de okurken kaçınmam gereken en önemli bağlam hatası:

Serbest not alanı
